

VASY GÉZA

„Tücskérezem, muzsikálok”

KRÓNKA-TÖREDÉK – NAGY LÁSZLÓ NAPLÓJA

Közérdeklődésre akkor tarthat leginkább számot bármely napló, ha szerzője érdekes és híres ember. Olykor ellensúlyozhatja ezt, ha a szerző ugyan közember, de amit átél, akikkel találkozott, az és azok elhíresültek. Ám a történészek, művelődés-történészek érdeklődésén túl maradandóságra csak akkor számíthat egy napló, ha írói teljesítmény is. Egyébként inkább csak érdekesség és dokumentum.

A híres emberek által írott naplóknak is többféle típusa van. Az egyik inkább reflexiókat, gondolatokat, műhelyforgácsokat közöl, ilyenek például Márai Sándor vagy Illyés Gyula naplói. Egy másik típus részletes és tárgyias eseményleírást és gondolkodástörténetet ad, miként azt Fodor András teszi részben már publikált feljegyzéseiben. Sokféle más változat mellett létezik olyan típus is, mint Nagy Lászlóé. Ő élete utolsó szűk három esztendejében készített napi rendszerességgel feljegyzéseket, egyetlen kéziratoldálnyit, s csak a harmadik évben maradt ki több nap. E munkáját eredetileg azért kezdte el, hogy feljegyezze az álmait. Van ezekből is, s nem is kevés a napló lapjain, ám egyre ritkábban kerül sor az eredeti cél megvalósítására. Sokféle oka van ennek. Többször jegyzi meg a szerző, hogy elfelejti, amit álmodott, mások nem tekinthetnek, ismét mások lejegyezhetetlennek tartja álmait. Ám a naplónak a tervekhez képest mind gazdagabb témakörei nyilván annak köszönhetőek, hogy Nagy László fontosnak tartotta egyéb dolgok lejegyzését is. Elsősorban végül is nem az álmok, hanem az írói műhely naplója ez a könyv. Tágra értve természetesen a műhely fogalmát, hiszen abba nem csak a tervezett, a készülő versekkel kapcsolatos dolgok tartozhatnak bele.

A terjedelmi önkorlátozásból következik, hogy a napló meglehetősen szűkszavú, tényközlő. Dominálnak a kijelentő, közlő mondatok. Nagy László írásban inkább csak versben szerette magát kifejezni, közismert, hogy kevés a prózai műve. Ez az arány most lényegesen megváltozik a napló közzétételével, hiszen kétségtelen, hogy ez is írói munka, s nem csupán a kutatókat érdeklő adathalmaz. A tárgyiasságba a naplóban nemcsak az fér bele, hogy hova ment, mit csinált, kivel beszélt az író, hanem sok tömör, s gyakorta kifejezetten költői reflexió is. Csak egyetlen példa 1976. március 26-ról: „Pisti iszkázi mősora a Rádióban. Meghatódva hallgattam az iszkáziakat, Nagy Gyulát, aki játszótársam volt. A kislányt, aki énekelt gyerekjátékokat: nem tudom, kicsoda, kié. Pisti Rákóczi-cikke az első oldalon. Szép. – Sajnos, elfogy az életem. Harag és bánat a sóhajtasban. A napok pedig munkátlan telnek mostanában. »Mi lesz ebből, tekintetes úr.« – Még gyengébb az idő. Már jöjjön a tavasz, mert vetni kell! Szellőztek, bekapcsolom a kvarclámpát. Fél 1.”

Szűk fele ez egyetlen napi feljegyzésnek, s látható belőle e munka szerkezete is, nemcsak a tömörsége. Amit éjfél tájban felidéz és lejegyez a költő, még friss emlékezettel, az nyilván mind a nap fontos eseménye, gondolata, de közrejátszik benne a lejegyzés időpillanatának hangoltsága is. Hiszen az említett napi feljegyzések elején szerepel az is, hogy „Angyali napom volt: lebegtem. Már majdnem angyal vagyok: van szabad akaratom, testem alig.” S egy ilyen napot követ az éjféλι meditáció: „Sajnos, elfogy az életem.”

A napló első bejegyzése 1975. február 14-éről való, az utolsó 1978. január 29-éről. Az 1977-es évben viszonylag sok nap kimaradt, így összesen 1030 napról vannak feljegyzések. Ezekben viszonylag ritkán esik szó magáról a naplóról. Már a második napon megjegyzi: „Álom: semmi. Pedig álom-leírásra szántam ezt a könyvet.” (7. oldal) Minden év kezdetén megerősíti szándékát: „Naplójegyzeteimet a jövőben is a szokott módszerrel írom: főleg a tényeket örökítem meg.” (175) „Új nap, új király. Új napló. Ez sokkal szebb, mint a tavalyi, és ami a fő: kisebb. Ezentúl is a tények rögzítésére való.” (347) Az éjféle órákban ír: „Ilyenkor általában álmos vagyok már, nehezen írok, egészen kényszeredetten. Mindegy: ezek a följegyzések csak emlékeztetők – ha nem nekem, akkor másnak.” (70) Egyszer arra gondol: „Szeretném tudni, hogy 30 éve ezen a napon mit csináltam. Kár, hogy akkor nem írtam le. Valószínű, a sok állati hullát ástuk el apámmal.” (1975. április 4.) Máskor meg a jövőbe tekint: „Ma is írtam valamit: ezt az oldalt. Ha élhetnék legalább tíz évet még: érdekes lenne olvasnom.” (22)

A napló állandó témája a legszűkebb család, a családi élet, a lakás. S mivel Nagy László életének társa, Szécsi Margit maga is jeles költő, e napló bizonyos mértékig az ő világába is betekintést enged. S még egy formálódni kezdő pályára nyújt rálátást. Fiuk, Bundi ekkortájt diplomázik, kezdi el a grafikus, könyvtervezői pályát, többek közt szülei könyveinek a tervezésével, s hogy nem eredménytelenül, azt a napló mives, általa tervezett Helikon-kiadványa is bizonyítja. De szó van a tágabb családról, az édesanyáról, az öcsről, aki szintén kiváló költő Ágh István néven, a leánytestvérekről, aztán a feleség szüleiéről, s másokról is.

Szó van a munkahelyről, amely az *Élet és Irodalom* szerkesztősége, eleve az irodalmi élet fóruma tehát, azé az irodalmi életé, amely szintén gyakorta helyet kap a feljegyzésekben. S nemcsak a munkahelyhez, hanem a barátokhoz is az irodalom köti elsősorban, tágabban a művészeti élet. Zelk Zoltán, Kormos István, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Kósa Ferenc, Szervátiusz Tibor, s mások is rendszeres szereplői a napló-nak. S természetesen az előző nemzedékek nagyjai, Németh László, Déry Tibor, Illyés Gyula, valamint azok a fiatalabbak, akik a közfelfogás szerint Nagy László követői voltak, mint Buda Ferenc, Bella István, Kiss Benedek, Utassy József, Mezey Katalin és mások. Ám Nagy László nem az irányzatosság, hanem a teljesítmény alapján ítélte meg alkotótársait. Jellemző erre, hogy kiket javasolt az írószövetség titkársági ülésén József Attila-díjra: „Ragaszkodtam Szentkuthyhoz, Páskándihoz, Csorkához, Csukáshoz, Tandorihoz, Székely Magdához, Bakához, Nagy Gazsihoz. Csak Székely M. nem került föl a listára. Gazsit a SZOT-listára írták.” (330) (Az említettek közül 1977-ben Szentkuthy, Csukás és Páskándi kapott díjat.)

Az írószövetségről egyébként nincs a legjobb véleménnyel: „a legsilányabb írószövetség a béketáborban a miénk”. (111) Ő is azok közé tartozik, akik túl magasnak tartják a taglétszámot: „ne derék embereket, hanem derék írókat vegyenek föl. Már 470 a tagok száma, több mint 50% dilettáns.” (331) Helyesli, amikor a politika ellen tiltakozva Illyés bejelenti kilépését a szövetségből (185), s egy későbbi alkalommal ő maga is hasonló lépést fontolgat, meg is ír egy levélvázlatot, „mert a Béres-ügyről csak éppen nekem nem szabad írni”. (359) Szándékát Pozsgayval is közli, de nem akar vele beszélgetni. A hívásra: „gyere a Parlamentbe!” így válaszol: „Nem megyek, nem az enyém.” Végül mégis megy, tárgyal-társalog Aczéllal, de még jóval később is azt olvashatja az egészségügyi miniszter nyilatkozatában, hogy „azért kell gyártani a »gyógyszert«, hogy hatástalansága szétfoszlassa a legendát, hogy a »koszorús költő erőszakossága« megszűnjön. Ez a Koszorús én volnék.” Azok közül az ügyek közül, amelyekbe közvetle-

nül is belebonyolódik Nagy László, a Béres-cseppeké kelti a legnagyobb hullámverést. Az irodalmi-művészeti életet megmozgatta az *Élet és Irodalom* hasábjain zajló építészvita is, de még az is, hogy Szilágyi Domokos búcsúztatása nem méltó módon történt meg ugyane lapban, pedig maga a költő írta az emlékezést.

Az ország általános állapotáról viszonylag kevés közvetlen kijelentése van, de azok rendre olyan határozottak, mint az iménti, hogy a parlament nem az övé. Álláspontja nagyon jól ismerhető költeményeiből, ez ügyben talán elegendő *Az Országház kapujában*, 1946-ra hivatkozni, amely ugyanezt a gondolatot maradandóan közölte, vagy a naplóírás időszakában keletkezett *Szólítalak, hattyú* c. költeményre, annak sikoltására: „Úristen, én nem vagyok itthon?” Utal a napló e vers aktuális rétegeire is: „A mostani vitákhoz verssel szólok, szeretnék tisztességes maradni.” (192) S ez nem is olyan könnyű. A Béres-ügyben ugyancsak Pozsgayval vitakozva, közölte vele: „itt vagy szennyemberré válik valaki, vagy fölakasztja magát – ez a magyar ugar”. (358)

Filológiai szempontból is fontosak az íróársakkal való kapcsolatokra vonatkozó mondatok. A leggazdagabban természetesen az egyúttal a családba is tartozó Szécsi Margit és Ágh István portréja bontakozik ki, bár nem annyira a költői, inkább a köznapok emberéé. Igen tanulságos, s egyáltalán nem személyeskedő az a kapcsolattörténeti reflexiósorozat, amely Juhász Ferencsel való régi barátságát dokumentálja, s amelyet mindvégig a megértés szándéka motivál, akkor is, amikor az elhidegülés kétségtelenné válik. Legrészletesebben az 1975. szilveszteri jegyzetek tárják fel Nagy László nézeteit ez ügyben. Bonyodalmas Illyéssel való kapcsolata is. 1975. júniusi naplórész: „Illyéstől visszajött a könyvem, nincsenek otthon? Érdekes: decemberben az ő levelét visszairányította a posta, mintha én elhárítanám, most megint ilyesmi történt –, ez a válasza, vagy az ördög incselkedik?” (63–64) Nyilván az utóbbi történhetett. A könyvvisszaküldésre nincs adat Illyés naplójegyzeteiben, a decemberi levélre azonban igen. Előbb Nagy László írt levelet Illyéshez, hogy tisztázzon egy nagyon régi félreértést, amelyről úgy gondolta, máig hat. Illyés válaszlevele megtalálható az *ő Naplójegyzetek 1973–1974* c. kötetében, s elhárítja az aggodalmat, nem gondol rosszat költőtársáról. Annak azonban nincs későbbi nyoma, hogy a levelet visszakapta volna. Jóval később, 1977. október 20-án jártak Nagy Lászlóék Csoóriékkal, s másokkal Illyés lakásán, erről mindketten igen tömören emlékeztek meg. Nagy halottai is voltak a napló időhatárai között irodalmunknak. Érthető, hogy a naplóíró elsősorban nem az idősebb pályatársak, Németh László, Lengyel József, Déry Tibor halála foglalkoztatta a legintenzívebben, hanem a nemzedéktársaké s a még fiatalabbaké: Simon Istváné, Szabó Istváné, Szilágyi Domokosé, Kormos Istváné, s természetesen Latinovits Zoltáné. Ezek a halálok váltottak ki költeményt, prózavers-búcsúztatót.

Filológiai jelentősége van, s milyen kár, hogy csak alig három évre vonatkozóan, az életrajzi jellegű adatoknak, följegyzéseknek. A külföldi utaknak, amelyek közül négy Erdélybe vezetett, utoljára Szilágyi Domokos temetésére, egy Varsóba irodalmi estre, egy pedig Bulgáriába a Botev-díj átvételére. A hazai országjárásoknak, pihenéseknek leggyakoribb helyszíne a sziligeti alkotóház, aztán a szíve szerintinél jóval ritkábban Iszkáz. Szó esik egy ábrándról: Hollókőn volna jó házacskát venni. A halál előtti éjszaka jegyzete is foglalkozik ezzel, talán mégis van egy eladó ház. Irodalmi estek, író-olvasó találkozók, a fiatal írók miskolci Ady-emlékülése adnak alkalmat rövid idejű utakra. Ezekben az években a költő már nem szívesen utazik, s általában is kezd visszahúzódní a szerepléstől. Többször jegyzi fel, hogy nem utazik többet, nem vállal szereplést, olyan feladatot, ami elvonja a verstől. Állandóan időhiánnyal küszködik ebben

az értelemben, hiszen a vershez kell az életélmény, az élet viszont gátolja az írást, másrészt nem lehet folytonosan verset írni sem. Egyetlenegy foglalatosság van, amit magasra értékel a költői munka mellett, s ez a fúrás-faragás, a farigcsálás. Ehhez sincs elég ideje, s főként „levezetésként”, játékként űzi. Szigligetre mindig visz magával faragnivalót s szerszámot is, s keresi a száradt gyökereket, fákat az ottani kertben. Amikor befejezi posztumusszá vált utolsó kötetét, akkor engedélyez magának kikapcsolódásként hosszabb faragó időszakot. 1977. június 20-án jegyzi fel, hogy megy nyomdába a könyve, szeptember végén pedig azt, hogy „Elhanyagolom a költészetet. Valószínű, nehéz lesz újra kezdenem. Talán, ha kijátszom magamat, könnyebb lesz a lelkem. A játék már nagyon kellett.” (455) Ez is magyarázza, hogy haláláig már csak a Kondorképekre írott kis ciklus készül el.

Aztán megtudhatunk olyan dolgokat, hogy nincsen tévéjük, s nem is lesz, mert az elvon a munkától. Sokszor hosszabb időre kikapcsolja magát a napi információkból, például így: „3 hete nem olvasok újságot, rádióm se szól”. (22–23) Testsúlya 55–57 kg, s gyakorta érzi úgy, nagyon lefogyott. Lázat mérni nem szokott, a halála előtti napokban azonban 38,4-et is mér (influenza? tüdőgyulladás?). Jellemző módon ekkor sem hívat orvost, pedig nehezményezi, hogy felesége bajaival nem fordul orvoshoz. Elkeserítő arra gondolni, hogy megmenthették volna. Nagy László egészségi állapota gyakori témája a naplónak, amely szomorú olvasmány ebből a szempontból. Az ötvenedik évéhez közeledő, majd azt elhagyó férfi nyilvánvalóan igen sokféle nyavalyát hurcol magában, olyanokat, amelyeket már régen ki kellett volna vizsgáltatni. Állandóan rossz alvó, folytonosak a radikális gyomorpanaszai, fájdalmai, fáradtság kínozza, de csak az öngyógyításban bizakodik, illetve rezignáltan veszi tudomásul, hogy öregszik, kopik, meg fog halni. Időnként olyan lehet a közérzete, hogy a közeli halál képzete jelenik meg a leírottakban. Nem halál utáni vágyakozás volt ez, ám feltűnően egybecseng azzal, amit a *Jönnek a harangok értem* kötet szemlélete, hangneme mutat: a szervezet jelezte a halálközelséget, s ez elől a tudat, következképpen a költemény se térhetett ki.

E gazdag anyagú naplóból a legfontosabb információkat a költő alkotómunkájáról kapjuk. Tájan érte, a versírásnál túl idetartozik a kötet szerkesztés és -tervezés, a műfordítás, a bevezető, kísérőszövegek, interjúk írása is, ám a legfontosabb egyértelműen a költeményekre vonatkozó közlések sora. Van egy olyan – tájékozatlanságból fakadó – vélekedés, mely szerint a látomásos-szimbolikus költészetre az ösztönösség, a költő-sámán ihletett révültsége a jellemző. Nos, aki ezt vélte, e naplót olvasva éppen az ellenkezőjéről szerezhet bizonyítékot, ha a versek eddig nem győzték meg. Egyes alkotásokat is, kötetet is tudatosan, sok változatot, lehetőséget figyelembe véve tervezett meg a költő. Sok versén dolgozott hetekig, sőt hónapokig, olykor csak néhány sort toldva hozzá, s állandóan javítgatva, kihúzza, átírva részeket. A mívség, a műgond, a poétikai tudatosság számos jelét tapasztalhatjuk meg, s egyértelművé válik, hogy a maga irányát vállalva igazi poeta doctus volt Nagy László is. Nemcsak etikus művész tehát, hanem tudatos is.

Néhány híresebb vers példáját megidézve, Budai Ilonka estjének bevezetését 1975. október 10-én vállalta el a költő. A következő évi február 7-én jegyzi föl, hogy talán verset ír erre az alkalomra. Február 16.: „Elindítottam a verset, amitől régóta kínlódom már. Megtaláltam hozzá a formát. Eszembe jut József Attila, valahol mondja, ha kész is a vers mondandója fejben, formába tenni, az a nehéz. Tehát elkezdtem.” Február 18.: „A versből kész kb. 25 sor”. Február 21.: „Egész estémet a verssel töltöttem, tulajdonképpen kész. 2-3 sor hiányzik a befejezés előtt. Boldog vagyok!” Február 22.: „Hamar

a vershez láttam. Írtam pár sort, de átjavítottam az utolsó részt. Kész a vers! Örömben énekelni kezdtem. Fölébe írtam a címet: *Szólítalak, hattyú.* Néhány nap múlva szerez tudomást anyja szemműtétjéről (február 28.). Június 23-i bejegyzés: „elkezdtek egy verset, néhány sor kész, a címe előbb megvolt: *Műtét anyánk szemén.*” Augusztus közepén, többnapos átírási hullám után, 15-én jelenti késznek a verset. Először 1976. január 14-én olvashatjuk, hogy foglalkoztatja Balassi Bálint, írna róla drámát, de nincs rá ideje. Bó esztendő múlva, március elsején: „Elkezdtem újra a Pelikán verset. Most lehet belőle valami.” Március 12.: „Megindul a vers, ma a végére járok. Igen súlyos a forma, nyelvi- leg győzni kell, hogy ne legyen rögzös, hiszen elszabadult, kiszakadt mondandó ez, Balassi lázbeszéde! És vigyáznom kell, hogy amennyire lehet, mai legyen. Különbömben miért is írnam!”

Több futó megjegyzést találunk, de mind értékes adalék, s nemcsak alkotás-lélektani szempontból a versek hézagos keletkezéstörténeti feljegyzései között, amelyek poétikai, verstani jellegűek, ars poeticára utalóak. Néhány aforisztikusan is jellemző kijelentés: „A legbiztosabb dolog az írás.” (57) Margit szülei „Nem tudnak M. tegnapi egyórás estjéről, pedig jó volna, ha pár szót mondanának neki, hiszen értük van a költészet.” (246) „Jól megy a vers. Persze eléggé vázlatos. A töményítés majd később.” (281) „Mivel a kényes dolgokat is meg tudom már fogalmazni, nem kell félnem, hogy gyávának mondanak.” (318) „Én elsősorban emberi költőnek tudom és érzem magam. De a nyelv, a sors, a gond köt ehhez a hazához, néphez. S ha van erőm olykor, s van lehetőségem: kiállok érte. Vajon, szégyellnem kell ezt? Én a sumákolókat utálom.” (376) S végül a legrésztelenebb vallomás: „A *Verseim* versét pallérozom. Sűrítésem kell. Nagy pesszimista vers lesz ugyanis. Kétségbe vonja az eddigi fejlődést. Sőt, vétéknek tartja. Valahol, lehet, mikor a fáról lejöttünk, kezdődött minden rossz. Állatnak kellett volna maradnunk, az állat jobb, mint az ember. – Ronda nagy képmutatás ez a karácsony is. – Szédelgek egész nap, mert már legalább tíz napja nem alszom, csoda, hogy élek. És csodák csodája, hogy verseket írok örökké – bárhova nézek, bármerre kisiklok is gondolatban: verset találok – csak meg kell írni. Még azt se mondhatnám, hogy olyan nehéz. Sok idő kell hozzá. Keresni, kutatni kell a megfelelő szót. S az ember legtöbbször megtalálja, ha türelmes, állhatatos. De már nem hiszek abban, hogy én vagyok a versek írója, valaki, vagy valami költözik belém, ő az igazi alkotó. Én csak eszköz. Ez azonban mindegy.” (340)

A költő halála után nemcsak értékeinek számbavétele kezdődött meg, hanem munkásságának harcos elutasítása is, részben ideológiai, részben poétikai okokból. Az irodalomtörténet-írás és az olvasóközönség nagyjából váltig nagy klasszikusnak tartja Nagy Lászlót, az irodalmi élet ma uralkodó véleménye viszont alig vesz róla tudomást. Rossz időben látna napvilágot ez a napló? Nem hiszem. Korábban aligha jelenhetett volna meg, hiszen az azóta szintén elhunyt Szécsi Margit nagyon helyesen csak a teljes, csonkítatlan kiadásba egyezett volna bele, s ennek mostanában teremtetek meg a politikai feltételei. E napló megjelenése is a demokráciának köszönhető tehát, s természetesen Nagy András beleegyezésének és Görömbei András lelkes és tudós szöveggondozói munkájának, amely jegyzeteivel, névjegyzékével már egy lehetséges kritikai kiadást is előkészít, s még inkább: segít a mai olvasónak az eligazodásban.

E napló kiadásának indokoltsága vitathatatlan. S annak, aki veszi a fáradságot és elolvassa, bizonyíthatja, hogy e költő soha nem volt a hatalom kegyeltje, mindig etikusan megnyilvánulásokra törekedett, a hétköznapokban is, s ami még lényegesebb, tudatosan megalkotott életművében is, amely, hiszem: átszól a huszonegyedik századba is.